

УДК 39 (477.87) (437.6) (438)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/40-1-4>

Володимир НАКОНЕЧНИЙ,

orcid.org/0000-0002-0386-2162

кандидат історичних наук,

доцент кафедри міжнародних відносин

Київського національного університету культури і мистецтв

(Київ, Україна), *nakonechniy.ua@gmail.com*

ЛЕМКІВСЬКА ДІАСПОРА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ: ДІЯЛЬНІСТЬ У ГАЛУЗІ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Стаття присвячена спробі комплексного аналізу особливостей лемківської культурної дипломатії протягом 1940–80-х років, коли в умовах відсутності державності це була єдина можливість промоції власної етнічної самобутності у вільному світі. Встановлено, що координаційним центром культурної діяльності лемківських організацій на американському континенті, була заснована в 1976 р. Фундація Дослідження Лемківщини в Америці. Проведений аналіз переконливо продемонстрував ефективність політики культурної дипломатії, яку реалізовували представники лемківських організацій у США та Канаді. Вона була спрямована як на популяризацію історії та культури русинів-українців у західному світі, так і на захист цінностей етнічної унікальності та всеукраїнської соборності від медійних атак комуністичної пропаганди. Відзначимо різноплановість застосовуваних лемками практик: видавнича справа науково-культурного (зібрання творів Б.-І. Антонича, журнал «Лемківщина», двотомне енциклопедичне видання «Лемківщина: земля-люди-історія-культура») та пропагандистського (наприклад, серія англomовних видань, спрямованих на інформування західного світу про примусове виселення лемків із рідних земель у перші повоєнні роки) змісту, музейно-експозиційна діяльність (насамперед, Український Лемківський музей у Стемфорді), пікетування дипломатичних установ Польщі та Радянського Союзу із широким залученням засобів масової інформації. Усе це уможливило зберегти культурну самобутність лемківських переселенців у глобалізованому західному світі та утвердити їхню єдність з українством. Перспективним продовженням теми дослідження вважаємо необхідність цілісного опрацювання феномену культурної дипломатії закордонного українства у ХХ ст.

Ключові слова: культурна дипломатія, діаспора, Фундація Дослідження Лемківщини в Америці, журнал «Лемківщина», Український Лемківський музей у Стемфорді.

Volodymyr NAKONECHNYI,

orcid.org/0000-0002-0386-2162

PhD (History),

Assistant Professor at the Department of International Relationships

Kyiv National University of Culture and Arts

(Kyiv, Ukraine), *nakonechniy.ua@gmail.com*

LEMKO DIASPORA IN THE SECOND HALF OF XX CENTURY: CULTURAL DIPLOMACY ACTIVITY

The article is devoted to the attempt to comprehensively analyze the features of Lemko cultural diplomacy during the 1940–1980s, when, in the conditions of absence of its own statehood, it was the only opportunity for the promotion of Lemko's ethnic identity abroad. It has been established that the coordinating center for cultural activities of the Lemko organization on the American continent was founded in 1976 by the Research Institute of Lemkivshchyna in America. The analysis has convincingly demonstrated the effectiveness of cultural diplomacy, which was implemented by representatives of the Lemko organizations in the United States and Canada. It was aimed at promotion of the history and culture of Rusyn-Ukrainians in the western world, as well as at protection of the values of ethnic uniqueness and Ukrainian unity from the media attacks of communist propaganda. The diversity of methods used by Lemkos comprised the following: the publishing business of the scientific and cultural (the collection of works by B. I. Antonych, the Lemkivshchyna magazine, the two-volume encyclopedic edition "Lemkivshchyna: earth-people-history-culture") and propaganda (for example, a series of English-language publications, aimed at informing the Western world about the forced eviction of Lemkos from their native lands in the first post-war years) content, museum activity (first of all, the Ukrainian Lemko Museum in Stanford), picketing of diplomatic establishments in Poland and the Soviet Union alongside with massive media involvement. The abovementioned activity made it possible to preserve the cultural identity of the Lemko migrants in a globalized western world and establish their unity with Ukrainians. The prospective continuation of this research presents the need for a holistic study of the phenomenon of cultural diplomacy of foreign Ukrainians in the twentieth century.

Key words: cultural diplomacy, diaspora, Lemkivshchyna Research in America, Lemkivshchyna magazine, Ukrainian Lemko Museum in Stanford.

Постановка проблеми. Повоєнний устрій світу залишив українців у статусі недержавної нації. Втікаючи від жахів європейських тоталітаризмів, багато наших співвітчизників опинилися на американському континенті, здебільшого у США та Канаді. Там вони знайшли можливість плекати та популяризувати власну культуру, разом із тим органічно інтегруючись у мультикультурне американське суспільство. При цьому одним із найбільш організованих і активних українських субетносів у діаспорі виявилися лемки, чиї інституції постали ще у міжвоєнний період. Саме тоді русини-українці заклали традиції культурної дипломатії, сфокусованої на пошуку можливостей популяризації своєї етнічної спадщини з метою її збереження та трансляції наступним поколінням.

Аналіз досліджень. Діяльність лемківської діаспори на американському континенті у міжвоєнний час неодноразово ставала об'єктом наукового осмислення. Утім, сьогодні відсутні праці, де б самостійно вивчалася проблематика інструментарію культурної дипломатії, що її використовували лемківські активісти в популяризації русинської спадщини в повоєнний період. Цим і зумовлена актуальність нашого дослідження.

Мета статті полягає у спробі комплексного аналізу особливостей лемківської культурної дипломатії протягом 1940–80-х років, коли в умовах відсутності державності це була чи не єдина можливість промоції власної етнічної самобутності у вільному світі.

Виклад основного матеріалу. Координаційним центром лемківських організацій, які діяли на американському континенті, була Організація оборони Лемківщини (далі – ООЛ) як органічна складова частина Світової Федерації Лемків (далі – СФЛ). Генеза цієї лемківської установи сягає ще передвоєнних часів. Вона була заснована 1936 року у Філадельфії на з'їзді представників Комітетів Допомоги Лемківщини (діяли у США з 1933 р.) з метою єднання лемків на американському континенті та проведення культурно-освітньої діяльності й допомоги лемкам на рідних землях. Із початком Другої світової війни організація занепадала та відновила свою активну діяльність у 1958 р. у Йонкерсі (штат Нью-Джерсі) із припливом нової еміграції. У цей час вона нараховувала 24 відділи та близько 1 500 членів у США та Канаді.

Наприкінці 1976 р. із ініціативи тодішнього голови СФЛ Івана Гвозди і завдяки старанням очільника Крайової Управи ООЛ Мирона Миця була заснована Фондація Дослідження Лемківщини в Америці (далі – ФДЛ). Вона постала як

громадська науково-просвітницька організація, що мала за мету дослідження і популяризацію історії й культури лемків. 10 лютого 1977 р. ФДЛ була офіційно зареєстрована, а 12 березня цього ж року відбулися установчі збори, де було вибрано першу Раду Директорів. До її складу ввійшли такі знані представники лемківського руху у вільному світі, як Іван Гвозда, Василь Майкович, Петро Гарайда, Дмитро Барна, Михайло Шашкевич, Микола Грицковян, Юліян Котляр, Іван Бліха, Іван Полянський та Михайло Фарбанець. Першим головою ФДЛ було обрано Мирона Мицьо, а його наступниками стали Володимир Кікта та Стефан Гованський. Сьогодні ФДЛ очолює Андрій Хомик.

Вже на перших установчих зборах ФДЛ було окреслено її головну місію – стати дієвим інструментом культурної дипломатії русинів у вільному світі, що передбачало оперативне вирішення широкого кола питань: від створення позитивного міжнародного іміджу в країнах діаспорного проживання до налагодження ефективної комунікації – як у середині лемківської спільноти, так і з іншими українськими й іноетнічними установами. Серед головних завдань своєї діяльності ФДЛ визначила такі: зберігати ідентичність, культурне надбання і традиції лемків і Лемківщини як невід'ємної частини України; забезпечувати фінансово і морально науковців, які досліджують проблеми Лемківщини або спеціалізуються в ділянках, що відносяться до лемкознавства, як також інституції, які сприяють науковим дослідженням у таких ділянках; популяризувати культурне надбання лемків у вільному світі. Для забезпечення реалізації таких амбітних завдань передбачалося організувати збірки фондів у формі пожертв від меценатів та установ.

Популяризуючи світ лемківської культури, ООЛ сфокусувалася на видавничій діяльності, що фінансово уможливили численні благодійники з лемківського середовища. Завдяки їхнім зусиллям було реалізовано декілька фундаментальних видавничих проєктів, які мали значний резонанс у вільному світі. Найбільш раннім за часом був проєкт із інформування світової громадськості про дійсний перебіг і наслідки акції «Вісла». Його результатом стала англomовна книга Володимира Душника «Смерть і руїни на лінії Керзона» (1948) (Dushnyck, 1948), де на розлогодному матеріалі було представлено дійсну картину планомірного винищення польськими комуністами корінного населення лемківських теренів. Саме в цій книзі вперше було запропоновано геноцидну оптику при характеристиці акції «Вісла», що надалі стала домінувати в українському лемкознавстві. Книгу

«Смерть і руїни на лінії Керзона» було спрямовано до дипломатичних представництв Польщі та СРСР, а також до редакцій найбільш впливових періодичних видань США та Канади («Catholic Herald», «Tablet», «Catholic Sentinel», «Michigan Catholic», «Monitor», «Carrier-Journal») (Американська преса 1948 року про трагедію Закерзоння, 1982: 8).

Поряд із інформаційно-пропагандистськими видавничими акціями американські лемки реалізували й декілька фундаментальних суто мистецьких і наукових проєктів, які були покликані продемонструвати культурну унікальність русинів-українців. Для прикладу, згадаємо підготовку та видання в 1967 р. творів найбільшого поета Лемківщини Богдана-Ігоря Антонича, що вийшли за редакцією Святослава Гординського і Богдана Рубчака. Саме згаданий проєкт дозволяє говорити про чудову координацію лемківських осередків на американському континенті, адже в його реалізації взяли участь представники 15 відділів ООЛ в США та Канаді (Падох, 1988: 5). Відзначимо, що й сьогодні згадана книга творів Б.-І. Антонича вважається однією з найкращих збірок за якістю літературознавчого опрацювання. Вона дала можливість зацікавленим читачам вільного світу пізнати творчий геній «співця Лемківщини».

Утім, найбільш амбітним видавничим проєктом ФДЛ стала підготовка фундаментальної енциклопедії історії та культури Лемківщини. Задумана ще в перші повоєнні десятиліття, вона тривалий час реалізовувалася у тісній кооперації лемків з іншими українськими вченими на американському континенті. Дослідницький колектив очолили такі знані інтелектуали як Богдан Загайкевич, Володимир Кубійович, Микола Шлемкевич, Богдан Кравців та Ярослав Падох. Завдяки їхнім старанням вдалося підібрати зацікавлених лемківською проблематикою дослідників, які працювали в академічних установах США, Канади та низки західноєвропейських країн. Найбільшу інтелектуальну допомогу надали співробітники Українського наукового інституту Гарвардського університету Павло Магочій і Богдан Струмінський (Падох, 1988: 6–7).

Підсумком цієї непростой в умовах діаспорного браку навіть підставових джерел і літератури праці, ускладненої координацією вчених із багатьох країн і континентів, стала фундаментальна двотомна студія «Лемківщина: земля-люди-історія-культура». Серед її авторів, крім вищезгаданих, були також такі знані лемкознавці, як Іван Красовський, Микола Мушинка, Микола Дупляк, Іван Гвань та ін. Ця енциклопедія лемківського світу містила ґрунтовні розвідки про походження етноніму,

специфіку фізичної та антропологічної географії, непросту історію та цікаву етнографію, а також багату матеріальну та духовну культуру найбільш західної гілки українського народу. Важливою концептуальною рисою двотомника стало послідовне утвердження єдності русинів з українським етнічним тілом, що стало вагомим аргументом у тогочасній боротьбі з польськими та російськими пропагандистами, які намагалися за будь-яку ціну спотворити національне обличчя лемків. Згадаємо, що саме ця енциклопедична студія була визнана західними етнологами за найбільш авторитетне свідчення українськості лемківського субетносу.

Та найбільш вагомим видавничим здобутком американських лемків став їхній журнал «Лемківщина». Часопис почав виходити у 1979 р. і був задуманий як один із інструментів культурної дипломатії русинів-українців у діаспорі. Про це промовисто свідчить звернення редакційної колегії до своїх читачів. Зокрема, в ньому наголошувалося на потребі об'єднання розпорошених емігрантськими осередками представників лемківської інтелігенції, які повинні постати як єдина організована сила для подолання численних викликів, що їхня історична доля призначила русинам. Серед головних завдань було визначено боротьбу «з ворожими польськими і москвофільськими облудними ідеями» – йшлося про намагання ворогів нашого народу маніпулювати лемками для розколу єдності українців (Дорогі земляки, широка українська громадо!. 1979: 1). Також видавці «Лемківщини» наголошували на нагальній потребі популяризації своєї історії і культури у вільному світі.

Згаданому завданню сприяло впровадження у 1980 р. англomовного змісту видання. Про слушність такого рішення свідчить поява у 1981 р. рубрики «Англomовна кореспонденція», в якій своїми враженнями про прочитане могли ділитися як земляки, так й іноземні приятелі русинів. Відзначимо, що англomовний контент «Лемківщини» зростав від року до року, що було реакцією на зацікавленість матеріалами видання з-поза кола українських читачів. На початку 1980-х рр. було запроваджено кілька сторінковий англomовний дайджест, як своєрідну вставку в журнал, де містився переклад головних публікацій того чи іншого актуального числа («Lemkivshchyna», 1988). Серед таких англomовних статей домінували інформаційні повідомлення про головні події закордонного та материкового українства (Appeal to Ukrainians of the World, 1990; Duplak, 1988; Historical Congress of Ukrainian in Poland, 1990; Human Chain – a tremendous success, 1990; Ukrainian Diaspora Forum,

1990), а також нариси про важливі моменти національної культури (Wooden Architecture of the Ukrainian Carpathians, 1988) й історії (хрещення Русі (Christianity of Ukraine, 1988; Lemkivshchyna: Ukrainian Christianity 988-1988, 1988), повстанський рух у роки війни (Potichnyj, 1991, ч. 2; Potichnyj, 1991, ч. 3), операція «Вісла» (Operation Wisla! Lest we forget, 1988) та ін.).

Ще одним із важливих напрямків культурної дипломатії лемківських організацій на американському континенті стала музейна справа. Лідерам лемківського руху йшлося про те, щоб багата й оригінальна матеріальна та духовна культура лемківського світу, яка зазнавала дедалі більшого руйнування зусиллями польських комуністів на історичних землях, була збережена для нащадків. Ця складна і витратна справа набула конкретних обрисів у жовтні 1969 р., коли відбувся XII З'їзд ООЛ у Нью-Йорку. На ньому новообрана управа, яку очолив проф. Іван Гвозда, вперше чітко поставила питання про потребу лемківського музею, що мав би стати своєрідною культурною амбасадом русинської спільноти. У першому об'їзнику новообрана управа наголошувала: «Окремою галуззю є музейно-архівна діяльність ООЛ, щоб зберегти культурно-мистецькі надбання лемків для культурної скарбниці України і світу. Йдеться тут так про всякі матеріальні як і духовні надбання (пісні, музику, звичаї, обичаї і т.д.). Не лише мусимо діяти тут, у Новому Світі, але й повинні зберегти все, що ще можливо і там, за залізною заслоною. Просимо не тримати нічого вдома, що може мати музейну вартість. негайно шліть до Головної Управи для фахового збереження. Невдовзі буде назначена спеціальна Архівно-Музейна Рада Директорів, яка фахово займеться цими справами, включно із підшуканням відповідного приміщення».

Куратором музейної справи став подвижник лемківського руху в західному світі Микола Дупляк. У своїй праці він бачив три основні напрямки: «1) збирати експонати матеріальної і духовної культури лемків та зберігати їх, щоб вони стали основою оформлення лемківського музею; 2) збирати та упорядковувати всякі матеріали, що мають відношення до праці ООЛ, щоб вони стали основою організаційного архіву; 3) збирати всяку різномовну літературу, що має відношення до Лемківщини та УПА, щоб вона стала опісля бібліотекою лемкознавства та УПА» (Дупляк, 1987: 22). Відзначимо, що наголошення на необхідності збирати літературу про український збройний опір у роки війни було пов'язано з тим, що найбільш запеклі бої точилися саме на лемківських теренах.

Ще однією важливою проблемою, яка постала перед організаторами, був пошук приміщення для музею (Басюк, 1982). Унаслідок кількарічних переговорів із керівництвом українських установ в американській діаспорі було вирішено погодитися на пропозицію греко-католицького єпископа у Стемфорді, який гостинно запропонував віддати під музейні експозиції частину своїх єпархіальних палат (Дупляк, 1987). Врешті, декілька років зусиль принесли очікуваний результат, і в 1981 р. Український Лемківський музей відкрив свої двері для всіх охочих завітати з оригінальною культурою одного з найдавніших українських субетносів. Відзначимо, що й сьогодні лемківський музей провадить свою важливу працю на ниві культурної дипломатії завдяки багатьом жертводавцям, які збагачують його колекції цінними експонатами та літературою.

Утім, найбільш ефективним, з огляду на громадський резонанс, інструментом культурної дипломатії американських лемків стали численні акції пропагандистсько-інформаційного характеру. Вони влаштовувалися біля дипломатичних представництв Польщі та СРСР, тобто країн, що найбільше спричинилися до лемківського геноциду новітніх часів. При цьому особливого розголосу отримали заходи із поінформування західної громадськості про жахіття акції «Вісла». При цьому найбільш голосним було пікетування лемками польської амбасаді в Торонто в жовтні 1982 р. (Назаревич, 1983).

Згадана практика пікетів та демонстрацій під радянськими та польськими амбасадомі, яка була апробована в 1987 р., коли українська діаспора широко вшановувала жертв акції «Вісла» з нагоди 40-ліття цієї трагедії лемківського світу. І цього разу лемківські організації поставили перед собою завдання «в першу чергу розказати світові про події 1947 і дальших років та створити таку духовну атмосферу, щоб дальші польські покоління знали, що ніщо не минається безкарно, що за кожен заподіяну кривду треба відповідати і що та відповідальність паде на цілий нарід, якщо він завчасу не відсепарувався від злочинних елементів» (Чи будемо готові?, 1987: 2). Протягом меморіального року представники українських установ в американській діаспорі проводили численні акції під дипломатичними польськими устаномі на американському континенті, інформуючи громадськість західних держав про новітній геноцид українців Закарзоння.

Висновки. У підсумку відзначимо ефективність політики культурної дипломатії, яку реалізували представники лемківських організацій в

США та Канаді в повоєнний час. Вона була спрямована як на популяризацію історії та культури русинів-українців у західному світі, так і на захист цінностей етнічної унікальності та всеукраїнської соборності від медійних атак комуністичної пропаганди. Відзначимо різноплановість застосовуваних лемками практик: видавничі справи науково-культурного та пропагандистського змісту, музейно-експозиційна діяльність, пікету-

вання дипломатичних установ країн-агресорів із широким залученням засобів масової інформації. Усе це уможливило зберегти культурну самобутність лемківських переселенців у глобалізованому західному світі та утвердити їхню єдність з українством. Перспективним продовженням теми нашого дослідження вважаємо необхідність цілісного опрацювання феномену культурної дипломатії закордонного українства у ХХ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Американська преса 1948 року про трагедію Закерзоння. *Лемківщина*. 1982. Ч. 3. С. 8.
2. Басюк Е. Придбаймо нове приміщення для Українського Національного Музею в Чикаго. *Свобода*. 1982. 23 листопада.
3. Дорогі земляки, широка українська громадо!. *Лемківщина*. 1979. Ч. 1. С. 1.
4. Дупляк М. Дещо про Український Лемківський музей у Стемфорді. *Лемківщина*. 1987. Ч. 4. С. 22–23.
5. Лемківщина: земля-люди-історія-культура. Т. 1. Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1988. 568 с.
6. Лемківщина: земля-люди-історія-культура. Т. 2. Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1988. 494 с.
7. Назаревич Я. Дні жалоби й протесту в Торонті. *Лемківщина*. 1983. Ч. 2. С. 2–3.
8. Падох Я. Передмова. *Лемківщина: земля-люди-історія-культура*. Т. 1. Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1988. С. 3–7.
9. Чи будемо готові?. *Лемківщина*. 1987. Ч. 1. С. 2.
10. «Lemkivshchyna». *Лемківщина*. 1988. Ч. 3. С. 20–23.
11. Appeal to Ukrainians of the World. *Лемківщина*. 1990. Ч. 3. С. 23.
12. Christianity of Ukraine. *Лемківщина*. 1988. Ч. 1. С. 21.
13. Duplak M. Ukrainian Lemko Museum of Stamford. *Лемківщина*. 1988. Ч. 2. С. 21.
14. Dushnyck W. Death and devastation of the Curzon line: the story of deportations from Ukraine. New York : Committee Against Mass Expulsion in cooperation with the Ukrainian Congress Committee of America, 1948. 32 p.
15. Historical Congress of Ukrainian in Poland. *Лемківщина*. 1990. Ч. 1. С. 17–20.
16. Human Chain – a tremendous success. *Лемківщина*. 1990. Ч. 1. С. 20–21.
17. Lemkivshchyna – English edition. *Лемківщина*. 1989. Ч. 1. С. 17–20.
18. Lemkivshchyna (English). *Лемківщина*. 1989. Ч. 2. С. 15–19.
19. Lemkivshchyna (English). *Лемківщина*. 1989. Ч. 3. С. 18–21.
20. Lemkivshchyna. English edition. *Лемківщина*. 1989. Ч. 4. С. 22–24.
21. Lemkivshchyna. English edition. *Лемківщина*. 1990. Ч. 2. С. 22–26.
22. Lemkivshchyna: Ukrainian Christianity 988-1988. *Лемківщина*. 1988. Ч. 2. С. 18.
23. Matlaszek P. Dr. A day and a half in Polish – occupied Ukraine. *Лемківщина*. 1990. Ч. 3. С. 20–22.
24. Operation Wisla! Lest we forget. *Лемківщина*. 1988. Ч. 1. С. 23.
25. Potichnyj P. J. The Lemkos in the Ukrainian National Movement. *Лемківщина*. 1991. Ч. 2. С. 25–29.
26. Potichnyj P. J. The Lemkos in the Ukrainian National Movement during and after WWII. *Лемківщина*. 1991. Ч. 3. С. 20–21.
27. Ukrainian Diaspora Forum. *Лемківщина*. 1990. Ч. 3. С. 22.
28. Wooden Architecture of the Ukrainian Carpathians. *Лемківщина*. 1988. Ч. 2. С. 22.

REFERENCES

1. (1982). Amerykanska presa 1948 roku pro trahediiu Zakerzonnia [American press of 1948 about the tragedy of Zakerzonnia]. *Lemkivshchyna*. № 3. P. 8. [in Ukrainian].
2. Basiuk E. (1982). Prydbaimo nove prymyshchennia dlia Ukrainskoho Natsionalnoho Muzeiu v Chikago [Let's purchase a new room for Ukrainian National Museum in Chicago]. *Svoboda*, 23 lystopada. [in Ukrainian].
3. (1979). Dorohi zemliaky, shyroka ukrainska hromado! [Dear fellow countrymen, a plentiful Ukrainian community!]. *Lemkivshchyna*. № 1. P. 1. [in Ukrainian].
4. Duplak M. (1987). Deshcho pro Ukrainskiyi Lemkivskiyi muzei u Stemfordi [Certain notes about Ukainian Lemkos museum in Stanford]. *Lemkivshchyna*. № 4. P. 22-23. [in Ukrainian].
5. (1988). *Lemkivshchyna: zemlia-liudy-istoriia-kultura [Lemkivshchyna: area-people-history-culture]*. T. 1. New York-Paris-Sidney-Toronto. [in Ukrainian].
6. (1988). *Lemkivshchyna: zemlia-liudy-istoriia-kultura [Lemkivshchyna: area-people-history-culture]*. T. 2. New York-Paris-Sidney-Toronto. [in Ukrainian].
7. Nazarevych Ya. (1983). Dni zhaloby y protestu v Toronti [Days of mourning and protest in Toronto]. *Lemkivshchyna*. № 3. P. 2-3. [in Ukrainian].
8. Padoch Ya. (1988). Vstup [Introduction]. *Lemkivshchyna: zemlia-liudy-istoriia-kultura [Lemkivshchyna: area-people-history-culture]*. T. 1. New York-Paris-Sidney-Toronto. P. 3-7. [in Ukrainian].
9. (1987). Chy budemo hotovi? [Will we be ready?]. *Lemkivshchyna*. № 1. P. 2. [in Ukrainian].

-
10. (1988). «Lemkivshchyna». *Lemkivshchyna*. № 3. P. 20-23.
 11. (1990). Appeal to Ukrainians of the World. *Lemkivshchyna*. № 3. P. 23.
 12. (1988). Christianity of Ukraine. *Lemkivshchyna*. № 1. P. 21.
 13. Duplak M. (1988). Ukrainian Lemko Museum of Stamford. *Lemkivshchyna*. № 2. P. 21.
 14. Dushnyck W. (1948). *Death and devastation of the Curzon line: the story of deportations from Ukraine*, New York : Committee Against Mass Expulsion in cooperation with the Ukrainian Congress Committee of America. [in English].
 15. (1990). Historical Congress of Ukrainian in Poland. *Lemkivshchyna*. № 1. P. 17-20.
 16. (1990). Human Chain – a tremendous success. *Lemkivshchyna*. № 1. P. 20-21.
 17. (1989). Lemkivshchyna – English edition. *Lemkivshchyna*. № 1. P. 17-20.
 18. (1989). Lemkivshchyna (English). *Lemkivshchyna*. № 2. P. 15-19.
 19. (1989). Lemkivshchyna (English). *Lemkivshchyna*. № 3. P. 18-21.
 20. (1989). Lemkivshchyna. English edition. *Lemkivshchyna*. № 4. P. 22-24.
 21. (1990). Lemkivshchyna. English edition. *Lemkivshchyna*. № 2. P. 22-26.
 22. (1988). Lemkivshchyna: Ukrainian Christianity 988-1988. *Lemkivshchyna*. № 2. P. 18.
 23. Matlaszek P. Dr. (1990). A day and a half in Polish – occupied Ukraine. *Lemkivshchyna*. № 3. P. 20-22.
 24. (1988). Operation Wisla! Lest we forget. *Lemkivshchyna*. № 1. P. 23.
 25. Potichnyj P. J. (1991). The Lemkos in the Ukrainian National Movement. *Lemkivshchyna*. № 2. P. 25-29.
 26. Potichnyj P. J. (1991). The Lemkos in the Ukrainian National Movement during and after WWII. *Lemkivshchyna*. № 3. P. 20-21.
 27. (1990). Ukrainian Diaspora Forum. *Lemkivshchyna*. № 3. P. 22.
 28. (1988). Wooden Architecture of the Ukrainian Carpathians. *Lemkivshchyna*. № 2. P. 22.